

Бранко Радовановић

Мастер студије, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Архимандрит Иларион Руварац као представник критичке школе српске историографије 19. века

Сажетак: У раду ће бити обрађен историјски приступ и метод архимандрита Илариона Руварца. Да би дошао до тачних података, из области српске историје, прихватио се истраживања и објављивања историјских извора. Био је оштар критичар романтизма у историјским студијама. Ушао је у полемику са тада најпознатијим историчарима „романтичарима“, а међу њима посебно са Пантелијом Срећковићем, и створио је један нов критички правац у српској историографији, који ће бити прихваћен и разрађен од стране његових ученика.

Кључне речи: Иларион Руварац, српска историографија, романтичарски правац, критички правац

О животу архимандрита Илариона Руварца

Иларион Руварац, у свету Јован, рођен је 1832. године у Сремској Митровици. Отац, свештеник Василије, и мајка Јулијана, васпитали су га у хришћанском духу и православној вери, а поред потоњег архимандрита Илариона, породицу Руварац ће прославити и његов брат Димитрије¹, историчар, и брат Коста², савремени књижевни писац. Своје детињство је провео у Старом Сланкамену и Старим Бановцима.³ Полазна тачка његовог школовања била је Карловачка гимназија и у њој је завршио шест разреда. Управо у Карловачкој гимназији љубав према историји усадио му је професор Јаков Генчић, личност која је у то време најбоље познавала општу историју.⁴ По завршетку Карловачке гимназије, Руварац је у периоду 1852–1856. студирао Правни факултет у Бечу.⁵ По повратку из Беча похађао је Карловачку богословију и то од 1856. до 1859. године.

У својој *Аутобиографији* Иларион Руварац не открива нам када је и зашто донео одлуку да прими монашки чин. Узевши у монаштво име Иларион, до тада мла-

---

¹ Димитрије Руварац је био свештеник и библиотекар Патријаршијске библиотеке. Обављао је дужност уредника часописа *Српски сион*. Оставио је велики број студија из црквене и световне историје. Оставио је и сведочанство о условима за време његовог школовања и школовања његове браће. *Сф. Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца, његовог брата и библиотекарца Патријаршијске библиотеке* (1927), Нови Сад, 3–5.

² Коста Руварац је писао знамените прилоге из дубровачке књижевности, био је добар преводилац, књижевни критичар и историчар словенског језика и културе. Припадао је покрету „Преодница“. *Сф. Сувајчић, Б.* (2007), *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд, 13.; Туроман, Ј. (1886), „Коста Руварац. Биографија“, у *Скупиљени списи Косте Руварца*, Нови Сад, 15.

³ „Аутобиографија архимандрита Илариона Руварца“ (1932), *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 161.

⁴ Радојчић, Н. (1932), „О историскоме методу Илариона Руварца“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 164.

⁵ Пурковић, М. (1932), „Иларион Руварац на бечком универзитету“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 295.

дић Јован, монаши се првог јанура 1861. године.⁶ После монашења, оцу Илариону Руварацу ће бити поверена дужност библиотекара Патријаршијске библиотеке и биће постављен за придворног монаха у Патријаршијском двору. Управо ту, у богатој Патријаршијској библиотеци, ће се још више развити његова љубав према историографији.⁷ Иларион Руварац је 1874. произведен у архимандрита гретешког, а следеће године је постављен за ректора Карловачке богословије. Функцију ректора ће обављати до 1882. године, када ће бити разрешен дужности и упућен у Гретек⁸, где ће се и упокојити 1905. године.

Године 1886. изабран је за Епископа вршачког⁹. Патријарх Герман Анђелић је известио цара Фрању Јосифа о избору Илариона Руварца за Епископа вршачког и цар се сложио са Руварчевим изборам за Епископа.¹⁰ Међутим, Иларион Руварац је упутио писмо цару Фрањи Јосифу и обавестио га да он не може да прихвати место Епископа вршачког.¹¹ Један од главних разлога његовог одбијања владичанског достојанства је жеља да се посвети науци¹². Пре њега из истог разлога епископско достојанство одбио је архимандрит Јован Рајић. За члана Српске краљевске академије изабран је 1888. године и том приликом упутио је Академији писмо захвалности.¹³

Руварчево бављење историјским изворима

Архимандрит Иларион Руварац је главни представник критичке школе српске историографије 19. века. Критичка школа српске историографије је била под утицајем резултата које је остварила критичка школа у Немачкој, а на чијем челу је био Леополд Ранке. Поред Леополда Ранкеа кога је Руварац веома ценио и поштовао, он је још као добар пример наводио и Јосифа Шафарика.¹⁴ Критичка школа је желела да се врати изворима, да их размотри, да види шта је у њима аутентично. Главни проблем српске историографије у 19. веку је некритичко прихватање народна традиције и безусловно коришћење народне традиције као историјског извора. Иларион Руварац се успротивио овој тежњи и истакао намеру да нам покаже шта је у

⁶ Четвртог марта рукоположен је за јерођакона, а 1864. године произведен је за архиђакона. Године 1867. постаје синђел, а годину дана касније и протосинђел. Сф. „Аутобиографија архимандрита Илариона Руварца“, 162.

⁷ Радовановић, Б. (2015), „Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века“, *Теолошки подједи*, XLVIII, 2, Београд, 331.

⁸ Патријарх Герман Анђелић, наследник Прокопија Ивачковића, био је веома нетрпељив према Руварацу. Руварац се, по повратку у манастир, посветио монашком животу и научном раду. Као настојатељ манастира успео је да измири сва духовања манастира, а која су потицала од времена када је настојатељ био архимандрит Јеротеј Мутибарић. Дугови су настали због великог пожара из 1841., када су страдала велика здања манастира. Сф. Вуковић, С. (1990), *Наспојашељи манастира Грешека, Манастир Грешек*. Прилози монографији, Нови Сад, 28.

⁹ Поред Илариона Руварца кандидати за Епископа вршачког били су архимандрит месишки Нектарије Димитријевић и архимандрит беочински Дамаскин Бранковић. Руварац је једногласно изабран. Сф. Ивић, А., „Иларионова одрека владичанског достојанства“, *Гласник Историјској друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 285.

¹⁰ Радовановић, Б., „Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века“, 331.

¹¹ „Иларијон Руварац цару Францу Јосифу I“, Гретек, 19. децембар 1886.

¹² Жеравчић, М. (1976), „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, *Теолошки подједи*, IX, 3, Београд, 180.

¹³ „Писмо Илариона Руварца Академији приликом избора за члана“, *Гласник Историјској друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 295–296.

¹⁴ Жеравчић, М., „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, 185.

народној традици аутентично, а шта не.¹⁵ Општа тенденција до Рувараца је била да је народна традиција „светиња“ и да је не би требало доводити у питање.

Иларион Руварац није желео да расипа своје теоријско знање историје. Он је желео да сами читаоци ишчитају његове погледе и сврху његових радова. Сматрао је да читаоцима не смеју да се намећу судови, већ да их они, ако желе, сами донесу.¹⁶ Међутим, да би се читаоцима омогућила таква могућност било је потребно разматрање извора и њихово критичко издавање. Још као младић, Руварац је почео са критичким разматрањем извора и њиховим издавањем. Као први плод његовог бављења изворима био је *Прејлед извора сѝаре срѝске ѝовеснице*¹⁷, који је објављен у новосадској *Седмици* 1856. године. Општа тенденција до објављивања *Прејледа извора сѝаре срѝске ѝовеснице* је била усмерена ка некритичком коришћењу Рајићеве историје.¹⁸

Рајићева историја је обављена 1794–1795. под називом *Исѝорија разних словенских народа особѝио Буѝара, Хрваѝа и Срба*. Тачно је да је Рајић својим радом показао потенцијални правац у коме треба да се развија српска историографија, али имао је и неке чудне критеријуме приликом разматрања извора: на пример предност је давао домаћим изворима над страним.¹⁹ Руварац у свом *Прејледу* за најважније изворе сматра хрисовуље, дипломе, повеље, уговоре и натписе. За њих он користи термин документа. Поред докумената он говори и о писцима, али сматра да ко њих је потребно детаљније испитивање и детаљнија анализа. У *Седмици* је објавио и своје друго дело које се бави изворима, а то је *Прилоѝ к исѝиѝивању срѝских јуначких ѝесама*. Ово дело је објављено у временском периоду 1857–1858. Његова главна идеја је била да утврди шта је фундамент српских јуначких песама. Он доказује да је то мит, а да онда на њему се надограђују историјски догађаји.²⁰ Одбацивање својих закључака од стране романтичара Руварац назива „дилентатизмом“²¹. Разматрајући јуначке песме он покушава и да упореди основе јуначких песама код словенских народа и да покаже шта је историјски истинито.

Занимљиво је да се Руварчево бављење изворима не заснива само на националној историји, већ оно укључује и изворе којима се долази до важних закључака из историје Српске Цркве, али и из историје Босне, Црне Горе и Византије. Тако на пример из историје Српске Цркве имамо његово значајно дело *О ѝеѝким ѝаѝријарси-*

¹⁵ Радовановић, Б., „Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века“, 330.

¹⁶ Радојчић, Н., „О историскоме методу Илариона Руварца“, 209.

¹⁷ *Прејлед извора сѝаре срѝске ѝовеснице* и *Прилоѝ к исѝиѝивању срѝских јуначких ѝесама*, два рада која су објављена у новосадској *Седмици*, су обједињена и објављена заједно под називом *Две сѝуѝенѝске расѝраве* 1884. године.

¹⁸ Јован Рајић је рођен у Сремским Карловцима 1726. По завршетку школовања у Сремским Карловцима, похађао је језуитску гимназију у Коморану. На Кијевској духовној академији се школовао од 1753. до 1756. Када се вратио у Сремске Карловце постављен је за професора Латинске школе, а 1762. одлази на двор Викиентија Јовановића Видака, у Темишвар. Из Темишвара долази у Нови Сад и од Мојсија Путника бива постављен за професора богословља. Године 1770. Рајић улази у сукоб са Митрополитом Јованом Георгијевићем и због тога је даљи његов цео живот до смрти био испреплетан сукобима са владикама. У манастиру Ковиљу 1772., Рајић је замонашен од стране Мојсија Путника, а 1781. одбио је епископски чин. После сукоба са Јосифом Јовановићем Шакабеном одузет му је чин архимандрита, али је враћен на Темишварском сабору 1790. Јован Рајић се упокојио 1801. године. Cf. Војновић, С. (1997), „Хронологија живота и рада Јована Рајића“, у: *Зборник Јован Рајић — живоѝ и дело* (ур. Марта Фрајнд.), Београд, 7–27; Вукашиновић, В. (2010), *Срѝска дарокна ѝеолоѝија*, Врњци-Требиње, 31–32.; Пузовић, П. (1996), „Како је настао катихизис Јована Рајића“, *Теолошки ѝоѝлеѝи*, 1–4, Београ, 35–36.

¹⁹ Ђурић, Ђ. (2004), „Рана нововековна српска историографија и формирање грађанске свести код „пречанских“ Срба пред Први устанак“, *Кулѝура ѝоѝиса*, I, 1, Нови Сад, 241–243.

²⁰ Руварац, И. (1884), *Две сѝуѝенѝске расѝраве*, Нови Сад, 25–26.

²¹ *Исѝо*, 21.

ма од Макарија до Арсенија III²². Ово дело представља наставак његових расправа о пећким патријарсима и у њему расправља о Патријарху Макарију и рођацима великог везира Мехмеда Соколовића.²³ У делу *О хумским епископима и херцеговачким митрополијима*²⁴ детаљно расправља о хумској Цркви у време Немањића. Падом хумске земље под Босну, где су боравили богумили, није постојала могућност да се одржи православни хумски епископ. Последњи православни хумски Епископ је био Стефан, који живео у време Стефана Дечанског.²⁵ Бавећи се изворима из историје Босне, Руварац је посебну пажњу посветио добу банава Стефана II Котроманића и Твртка I.²⁶

Руварац је желео да разјасни и неке заблуде из историје Црне Горе, а главна се титцала тврдње да је Црна Гора остала независна за време турске владавине.²⁷ Најпре је у часопису *Просвјетли* објавио рад „Владике зетске и Црногорске“²⁸, и ту је одбацио ту тврдњу. Своју тврдњу је још детаљније разрадио у делу *Монџенејрина*²⁹, где је јасно показао да је Црна Гора све време била турска област и да је потпадала под власт скадарских санџак-бегова, тако да се не може говорити о теократској владавини у Црној Гори у периоду од 13. до 17. века.³⁰ Бавећи се изворима из историје Црне Горе, Руварац је дошао и до закључка да цетињска штампарија није била подигнута на Ободу, већ на Цетињу и то не од Ивана Црнојевића, него од Ђурђа Црнојевића.³¹ Што се тиче његових радова, који имају везе са византијском историјом, морамо истаћи да су они испреплетани са српском националном историјом и историјом Српске Цркве.³²

Однос Руварца са Пантелијом Срећковићем, представником романтичарске школе српске историографије

Критичка школа, на чијем челу је био Иларион Руварац, ушла је у оштру полемику са представницима романтичарске школе српске историографије 19. века. Романтичарска школа у српској историографији имала је јако наглашен патриотски моменат и није чудо да неки за њу користе и термин патриотска школа. Један од

²² Руварац, И. (1888), О пећким патријарсима од Макарија до Арсенија III, Задар.

²³ Руварац истиче да му није циљ да се његова хипотеза одржи, него да се она поново истражује и испитује, јер увек постоји могућност да се појави неки поузданији спис, који је бољи и поузданији од списка који су до тада постојали. Сф. Радонић, Ј. (1932), „Иларион Руварац и његови радови на пољу црквене историје“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 230–231.

²⁴ Руварац, И. (1901), О хумским епископима и херцеговачким митрополитима, Мостар.

²⁵ Жеравчић, М., „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, 197.

²⁶ Руварац, И. (1893), „Двије босанске краљице“, *Гласник Земалској музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево, 467–477; 565–574.; Руварац, И. (1894), „Бановање Твртка бана (1353–1377)“, *Гласник Земалској музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево, 225–240.

²⁷ Ово мишљење је било заступљено у многим радовима 19. века. Сф. Милутиновић, С. (1835), *Историја Црне Горе од искона до новијеј времена*, Београд.; Миланковић, Д. (1896), *Историја Црне Горе*, Задар.; Петровић, Ђ. (1896), *Историја Црне Горе*, Београд.

²⁸ Руварац, И. (1892–1893), „Владике зетске и црногорске“, *Просвјетли*, Цетиње, 13–21.

²⁹ Руварац, И. (1897), *Монџенејрина*, Сремски Карловци.

³⁰ Тошковић, Ј. (1932), „Значај рада Илариона Руварца на проучавању историје Црне Горе“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 253.

³¹ Руварац, И. (1893), О цетињској штампарији пре четири стотине година, Београд, 43–46.

³² У свом делу *Ђурађ Бранковић, десјош српски и Ђорђе Касџриоша-Скендербеј, вођ арданашки јодине 1444.*, Руварац критикује погрешану тврдњу В. Клаића да се у историји византијског историчара Ханкондила у вези са битком код Варне (1444), налази један део у коме се Ђурађ Бранковић означава као главни кривац пораза код Варне, јер није хтео да пусти Скендербега да пређе преко српске земље и помогне хришћанима код Варне. Он доказује да код Ханкондила овај део уопште не постоји, а да је Клаић од некога узео овај цитат. Сф. Гранић, Ф. (1932), „Радови Илариона Руварца, који имају везе са византијском историјом“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 246–247.

фундамената њиховог изучавања и бављења историјом полазио је управо од пре-наглашеног неговања патриотизма и народне традиције. Они су се водили мишљу да народну традицију треба прихватити као историјски извор и да се не треба ићи у смеру историјске провере народне традиције, јер то доводи до слабљења националне свести. Резултати до којих су долазили представници критичке школе за романтичаре је био директни напад и рушење народног стваралаштва и удар на бит српског националног идентитета. Однос између ове две школе најбоље се оучава кроз сукоб архимандрита Илариона Руварца и Пантелије Срећковића, главног представника историјског романтизма.

Пантелија Панта Срећковић је рођен у Крчмарима 1843. године.³³ Основно образовање стекао је у свом родном месту и у манастиру Драча, а потом, на предлог Митрополита Петра Јовановића, бива упућен на школовање у Кијевску духовну академију.³⁴ У групи која је била упућена од стране Митрополита Петра, а коју је предводио Сима Милутиновић Сарајлија, истакли су се још и Милоје Јовановић, потоњи Митрополит српски, и Јован Ристић, потоња значајна политичка фигура у Србији. На Универзитету у Кијеву завршио је Историјско-филолошки факултет. Године 1859., по повратку у отаџбину, постављен је за професора опште историје на београдском Лицеју. Оснивањем Велике школе, Пантелији Срећковићу³⁵ постаје професор на Катедри за националну историју. На Катедри за националну историју остао је до 1894. године. Пантелија Срећковић је био изабран у звање Академика, у одређеном временском периоду обављао је и дужност секретара Српске краљевске академије³⁶. Упокојио се 1903. године.

Сукоб између Руварца и Панте Срећковића темељи се на разматрању народне традиције. Руварац, схватајући историју као научни дисциплину, није се либио ниједног тренутка да размотри значајне догађаје, који су били дубоко utkани у народну традицију, да одговор на њих потражи кроз преиспитивање извора. Тако он разматрајући питање Маричке битке у свом раду „Хронолошка питања о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша“³⁷, позива се на старца Исаију, Копривички запис, Јосифа Аждака, па и на Шафарика и доказује да Вукашин није могао да убије цара Уроша, јер га је Урош надживео.³⁸ Пантелија Срећковић је покушати да кроз своју студију *Краљ Вукашин убио цара Уроша*³⁹ да

³³ Обрадовић, Д. (2005), „Значај и порекло Панте Срећковића“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача-Београд, 29–30.

³⁴ Кијевска духовна академија је била једна од најутицајнијих високих богословских школа у православној свету. У периоду од 1721. до 1762. године Кијевску-духовну академију похађало је око 28 Срба, а међу њима најпознатији су Дионисије Новаковић и Јован Рајић. После одређене стагнације боравка Срба на Кијевској духовној академији, у периоду 1869–1899. године Кијевску духовну академију похађало је преко седамдесет Срба. Сф. Пузовић, В. (2012), „Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији (1869–1899)“, *Српска теологија у двадесетом веку-истраживачки проблеми и резултати* (ур. Б. Шијаковић), књ.12, Београд, 153–154.

³⁵ Код Пантелије Срећковића је живео Сима Игуманов, оснивач Призренске богословије. Сима Игуманов је финансирао да се објави Срећковићево дело *Синан-џаши*. Сматра се да је Панта Срећковић имао велики утицај на патриотске послове које је водио Сима Игуманов. Сф. Пилиповић, Р. (2012), „Срби богослови на школовању у Русији у другој половини 19. века-према оцени руског царског дипломате“, *Годишњак за друштвену историју*, 2, Београд., 96.

³⁶ Станић, М. (2005), „Реаговања на именовање Пантелије Срећковића за академика“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача-Београд, 62.

³⁷ Руварац, И. (1934), „Хронолошка питања о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша“, у *Зборник Илариона Руварца* (ур. Н. Радојчић), Београд, 68–78.

³⁸ *Исти*, 68.

³⁹ Срећковић, П. (1881), *Краљ Вукашин убио цара Уроша*, Београд.

докаже да Руварац није у праву и да је он рушитељ народне традиције. Руварац ће опет након пар година написати још једну студију и којој ће још једном изнети доказе да краљ Вукашин није убио цара Уроша у гори Шареник у Скопској нахији.⁴⁰

Најоштрија полемика Руварца са романтичарско-патриотском школом повеће се око питања кнеза Лазара и догађаја и личности везаних за Косовску битку. У својој студији *О кнезу Лазару*⁴¹, Руварац руши до тада мит и народно веровање да је кнез Лазар био цар⁴² и да је Вук Бранковић издајник. Након овог рада, који је епохалан за српску историографију, јер мисао да је Лазар био цар и да је Вук Бранковић издајник није смела бити довођена у питање. Руварац ће објавити још један рад са истом тематиком.⁴³

У српској историографији као најпознатије дело Пантелије Срећковића наводи се *Историја српског народа од 600–1367* (1884, 1888). Ова Историја Пантелије Срећковића претрпеће жестоку критику Илариона Руварца. Иларион Руварац о овој историји каже: „Судећи по тим одломцима и расправама београдског професора, неће бити штета, ако његова књига Српска историја и не угледа света. Рекавши то, нисам знао, да се та његова Српска историја већ штампа, и да ће за који дан под горњим натписом и света угледати.“⁴⁴ Руварац ће још оштрије напасти Срећковића и изнети доказе да он не зна латински језик, да не зна да користи изворе и да се није научио критичком разматрању извора.⁴⁵ У овом историографском спору са Руварцем Пантелија Срећковић ће преживети пораз и због тога он ће се повући са Катедре професора за Српску историју и отићи ће у пензију.⁴⁶

Допринос Илариона Руварца развоју модерне српске историографије

Модерна српска историографија⁴⁷ почиње *Хроникама* (1690–1711) грофа Ђорђа Бранковића, али њени прави почети везују се за Јована Рајића. Међутим, после смрти Рајића модерна српска историографија стоји у месту све до уласка Илариона Руварца у њу. Ст. Стојановић назива Руварца „оцем модерне српске историографије“.⁴⁸ Руварчево проучавање и издавање извора, а и његов целокупни историографски рад имао је за циљ „да најбоље послужи роду своме“.⁴⁹ Критичким историчарима је одувек било пребацivano да руше народну традицију, да су непријатељи свога народа, али нико

⁴⁰ Руварац, И. (1887), „Г. Панта Срећковић и Шареник у Скопској нахији“, *Ошацина*, VI, св. 66, Београд, 306–317.

⁴¹ Руварац, И. (1888), *О кнезу Лазару*, Нови Сад.

⁴² Кнез Лазар је своју власт схватао у сакралном смислу, сматрао се достојним наследником Немањића и док су се обласни господари потписивали црним мастилом, он се потписивао црвеним мастилом. У том контексту власти, која му је дарована од Бога, он се пуноважним обредом поставио за владара и наследника Немањића. Cf. Сувајџић, Б. (2007), *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд, 303.

⁴³ Руварац, И. (1889), „Опет о кнезу Лазару“, *Коло*, 207–209; 145–148.

⁴⁴ Руварац, И. (1934), „Претходни приказ књиге: Историја српског народа, књига прва, Жупанијско време (600–1159), написао Пантелија Славков Срећковић (1885)“, у *Зборник Илариона Руварца* (ур. Н. Радојчић), Београд, 91.

⁴⁵ Руварац, И. (1934), „Прелаз с приказа на критику“, у *Зборник Илариона Руварца*, Београд, 158.

⁴⁶ Руварац ће водити и полемику са још једним представником романтичарске историографије, а то је Милош С. Милојевић. Руварац ће и код њега, као и код Панте Срећковића, настојати да укаже на непознавање извора и погрешан патриотски приступ историји. Cf. Руварац, И. (1873), „О раду Милоша С. Милојевића у Гласнику“, *Лейпциг Мајшице српске*, 115, Нови Сад, 172–178.

⁴⁷ Под модерном историографијом подразумевамо коришћење извора, примену историјске критике и бављење српском средњовековном историографијом. Cf. Радовановић, Б., „Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века“, 326.

⁴⁸ Жеравчић, М., „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, 206.

⁴⁹ Руварац, И., *Две студентске расправе*, 4.

од њих није тако нападан као Руварац.⁵⁰ Разлог томе је у Руварчевом објашњавању тешких питања из националне историје (Косовски бој, Маричка битка...) и његова оштрина, али и иронија према представницима романтичарске историографије.

Руварац је највећи представник критичке школе српске историографије, али није једини. Можемо рећи да је он ударио чврст темељ на којем се градила модерна критичка српска историографија. Још у време када је писао највеће полемичке радове имао је подршку од Љубомира Ковачевића и Стојана Новаковића. Љубомир Ковачевић је у јеку расправе око Косовског боја написао студију у којој је потврдио чињеницу да Вук Бранковић није издајник, а Стојан Новаковић се једним писмом похвално изразио о тврдњама Руварца и Ковачевића.⁵¹ Јован Н. Томић, заинтересован радовима Руварца, написао је студију у којој потврђује Руварчеве тврдње да је Црна Гора у периоду од 13–17. века била под турском владавином.⁵² Достојни следбеници Илариона Руварца били су и Јован Радонић и Никола Радојчић, који су оставили значајне студије из националне историје, и то управо примењујући методе критичке школе, које је на један добар начин разрадио Руварац. Њих двојица су оставили и значајне студије о критичко-историјском методу Илариона Руварца и кроз своје радове показују допринос и утицаја архимандрита Илариона Руварца на развој модерне историографије.

Arhimandrite Ilarion Ruvarac as a Representative of a Critical School Serbian Historiography of the 19th Century

Summary: The paper will be processed historical approach and method of arhimandrite Ilarion Ruvarac. To come to accurate data, in the field of serbian history, accepted research and the publication of historical sources. It was a sharp critic of romanticism in historical studies. He got into a debate with the then most famous historians romantics, among them especially with Pantelija Srekovic and has created a new critical direction in Serbian historiography, that will be accepted and developed by his students.

Key words: Ilarion Ruvarac, serbian historiography, romantic direction, critical direction

Библиографија

- „Аутобиографија архимандрита Илариона Руварца“ (1932), *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 161–162.
- Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца, његовојереја и библиошекара Пајри-јаршијске библиошке* (1927), Нови Сад.
- Војновић, С. (1997), „Хронологија живота и рада Јована Рајића“, у: *Зборник Јован Рајић — животи и дело* (ур. Марта Фрајнд.), Београд, 99–104.
- Вукашиновић, В. (2010), *Српска барокна теологија*, Врњци-Требиње.
- Вуковић, С. (1990), *Насиојатељи манастира Гретишка, Манастир Гретишек*. Прилози монографији, Нови Сад.
- Гранић, Ф. (1932), „Радови Илариона Руварца, који имају везе са византијском историјом“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 245–247.
- Ђурић, Ђ. (2004), „Рана нововековна српска историографија и формирање грађанске свести код „пречанских“ Срба пред Први устанак“, *Култура њолиса*, I, 1, Нови Сад, 233–248.
- Жеравчић М. (1976), „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, *Теолошки њопеди*, IX, 3, Београд, 179–207.
- Ивић, А. (1932), „Иларионова одрека владичанског достојанства“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 285–286.

⁵⁰ Радојчић, Н., „О историскоме методу Илариона Руварца“, 213.

⁵¹ Жеравчић, М., „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, 193.

⁵² Тошковић, Ј., „Значај рада Илариона Руварца на проучавању историје Црне Горе“, 253.

- „Иларијон Руварац цару Францу Јосифу I“, Гргетек, 19. децембар 1886.
- Миланковић, Д. (1896), *Историја Црне Горе*, Задар.
- Милутиновић, С. (1835), *Историја Црне Горе од искона до новије времена*, Београд.
- Обрадовић, Д. (2005), „Значај и порекло Панте Срећковића“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача-Београд, 27–42.
- Петровић, Ђ. (1896), *Историја Црне Горе*, Београд.
- Пилиповић, Р. (2012), „Срби богослови на школовању у Русији у другој половини 19. века — према оцени руског царског дипломате“, *Годишњак за друштво историју*, 2, Београд, 77–103.
- Пузовић, В. (2012), „Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији (1869–1899)“, *Српска теологија у двадесетом веку-испозживачки проблеми и резултати* (ур. Б. Шијаковић), књ.12, Београд, 152–173.
- Пузовић, П. (1996), „Како је настао катихизис Јована Рајића“, *Теолошки погледи*, 1–4, Београд, 53–59.
- Пурковић М. (1932), „Иларион Руварац на бечком универзитету“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 295.
- „Писмо Илариона Руварца Академији приликом избора за члана“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 295–296.
- Радовановић, Б. (2015), „Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века“, *Теолошки погледи*, XLVIII, 2, Београд, 325–338.
- Радојчић, Н. (1932), „О историском методу Илариона Руварца“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 163–219.
- Радонић, Ј. (1932), „Иларион Руварац и његови радови на пољу црквене историје“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 229–244.
- Руварац, И. (1873), „О раду Милоша С. Милојевића у Гласнику“, *Летопис Машице српске*, 115, Нови Сад, 172–178.
- Руварац, И. (1884), *Две сугуденске расправе*, Нови Сад.
- Руварац, И. (1887), „Г. Панта Срећковић и Шареник у Скопској нахији“, *Ошацина*, VI, св. 66, Београд, 306–317.
- Руварац, И. (1888), *О њећким њаиријарсима од Макарија до Арсенија III*, Задар.
- Руварац, И. (1888), *О кнезу Лазару*, Нови Сад.
- Руварац, И. (1889), „Опет о кнезу Лазару“, *Коло*, 207–209; 145–148.
- Руварац, И. (1892–1893), „Владике зетске и црногорске“, *Просвјетља*, Цетиње, 13–21.
- Руварац, И. (1893), „Двије босанске краљице“, *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево, 467–477; 565–574.
- Руварац, И. (1893), *О њећким њаирији њре њећкири сџоџине џодина*, Београд.
- Руварац, И. (1894), „Бановање Твртка бана (1353–1377)“, *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево, 225–240.
- Руварац, И. (1897), *Монџенејрина*, Сремски Карловци.
- Руварац, И. (1934), „Хронолошка питања о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша“, у *Зборник Илариона Руварца* (ур. Н. Радојчић), Београд, 68–78.
- Руварац, И. (1934), „Претходни приказ књиге: Историја српског народа, књига прва, Жупанијско време (600–1159), написао Пантелија Славков Срећковић (1885)“, у *Зборник Илариона Руварца* (ур. Н. Радојчић), Београд, 89–122.
- Руварац, И. (1934), „Прелаз с приказа на критику“, у *Зборник Илариона Руварца*, Београд, 123–242.
- Срећковић, П. (1881), *Краљ Вукашин убио цара Уроша*, Београд.
- Сувајџић Б. (2007), *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд.
- Станић, М. (2005), „Реаговања на именовање Пантелије Срећковића за академика“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача-Београд, 61–70.
- Тошковић, Ј. (1932), „Значај рада Илариона Руварца на проучавању историје Црне Горе“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 252–255.
- Туроман, Ј. (1886), „Коста Руварац, Биографија“, у *Скуљени сџиси Косџе Руварац*, Нови Сад.